

Л. І. Стрій,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса

РАМКОВІ ЕЛЕМЕНТИ ПРИВІТАННЯ Й ПРОЩАННЯ В ІНАВГУРАЦІЙНІЙ ПРОМОВІ

Статтю присвячено аналізу композиційних елементів жанру політичної комунікації – інавгураційної промови Президента України. Визначено специфіку інавгураційної промови як ритуального жанру та описано її початковий та завершальний структурний компоненти. У статті проаналізовано форми звернення до адресата у вітальній частині та концептуальне навантаження завершальної частини інавгураційної промови. Виявлено комунікативну настанову на інтеграцію президента з народом у рамкових елементах інавгураційних виступів.

Ключові слова: політична комунікація, політичний ритуал, інавгураційна промова, рамкові елементи, інтеграція.

Статья посвящена анализу композиционных элементов жанра политической коммуникации – инаугурационной речи Президента Украины. Определена специфика инаугурационной речи как ритуального жанра и описаны ее инициальный и заключительный структурные компоненты. В статье проанализированы формы обращения к адресату в инициальной части и концептуальная нагрузка заключительной части инаугурационной речи. Выявлено коммуникативную установку на интеграцию президента с народом в рамочных элементах инаугурационных выступлений.

Ключевые слова: политическая коммуникация, политический ритуал, инаугурационная речь, рамочные элементы, интеграция.

The article is devoted to the analysis of composite elements of the genre of political communication – inaugural speech of President of Ukraine. The specificity inaugural address as ritual genre and described its initial and final structural components. The article analyzes the forms of address to the recipient of the greeting and conceptual load of the final inaugural address. Discovered communicative guidance on the integration of the President and the people of the framework elements inaugural speeches.

Key words: political communication, political ritual, inaugural speech, frame elements, integration.

Актуальність статті зумовлена потребою лінгвістичних розвідок у галузі політичної комунікації, що в українському мовознавстві мають поодинокий характер (див. праці Н. В. Кондратенко [1], К. С. Серажим [2], Л. М. Синельникової [3]), проте за кордоном цей напрям належить до найперспективніших з огляду на можливість використання отриманих результатів у маніпулятивних технологіях та впливі на масову свідомість. Зарубіжні науковці (Т. А. ван Дейк, Р. Водак, О. С. Іссерс, А. П. Чудінов, О. Й. Шейгал та ін.) вивчають насамперед загальнотеоретичні проблеми політичної комунікації, серед яких основне місце належить сутнісним параметрам і механізмам реалізації політичного дискурсу. Одним з параметрів функціонування політичного дискурсу Н. В. Кондратенко вважає ритуалізацію [1, с. 38], репрезентативною формою якої в українській політичній комунікації насамперед є ритуал інавгурації президента та інавгураційна промова. О. Й. Шейгал відзначає таку жанрову особливість інавгураційної промови: «вона є не просто мовленнєвою дією, а й дією політичною» [5, с. 247].

Мета нашої статті – проаналізувати ініціальні та завершальні структурні компоненти інавгураційної промови українських президентів Л. Кучми, В. Ющенко, В. Януковича та П. Порошенка. Мета передбачала розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати тексти інавгураційних промов українських президентів та виявити рамкові елементи ритуального характеру; 2) виявити специфіку звернення до адресата як ініціального компонента інавгураційної промови; 3) з'ясувати особливості завершальної частини інавгураційної промови в аспекті її ритуальної функції та скерування на інтеграції мовця з адресатами.

Об'єкт дослідження – вербальні аспекти ритуалу інавгурації українських президентів, **предмет аналізу** – рамкові елементи інавгураційних промов у виступах українських президентів з 1999 по 2014 роки.

Інавгураційна промова як жанр ритуального політичного тексту створюється за чіткими правилами, що насамперед регламентують його структурно-композиційну будову. Це стосується наявності в тексті відповідних семантичних блоків, їхнє чергування та поєднання, використання рамкових елементів тощо. Обов'язковими елементами інавгураційної промови є етикетні формули привітання та прощання, що вважаємо рамковими елементами з огляду на їхнє ініціальне та фінальне розташування в тексті. В інавгураційних промовах українських політиків наявні певні варіативні способи подання цих обов'язкових структурних елементів.

Привітання в інавгураційній промові є зверненням до аудиторії, якою виступає весь український народ і присутні під час інавгурації, тому апеляція до адресата вказує на те, до кого власне звертається новообраний президент. А поєднання в одному зверненні кількох адресатів потребує певного ранжування – від найважливіших адресатів до менш вагомих для мовця. Так, П. Порошенко вживає лише одну спільну номінацію адресатів: *Дорогі співвітчизники, від Львова до Донецька, від Чернігова до Севастополя!* Уникаючи звернення за національною чи державною ознакою, мовець поєднує себе з адресатами як такими, що мають спільну Батьківщину, наголошуючи на територіальному чиннику – названо міста, що є маркерами крайніх територіальних меж України на Заході та Сході, на Півночі та Півдні. Вибір Севастополя як українського міста вважаємо не випадковим, оскільки таке звернення підкреслює ставлення нового президента до мешканців Криму як до українських громадян. Цей принцип інтегрованості народу України, що не лише об'єднані спільною територією і державою, а спільним походженням, актуалізовано в основному тексті промови, коли П. Порошенко звертається окремо до російськомовних громадян, використовуючи російську мову: *Дорогие наши братья и*

сестри, сограждане! Тут наголошено на історичній і родинній близькості українців і росіян, які проживають в Україні, при цьому немає жодної вербалізації національного чинника. Маркером апеляції до російськомовних громадян є лише мова звернення, тоді як звертання вказує на найвищу близькість мовця та адресата: «*брати і сестри*». Такий тип привітання в інавгураційній промові уможливує реалізацію функції інтеграції як основної в ритуалі інавгурації: адресати мають відчувати себе єдиною спільнотою, до якої причетний і мовець. Уникання національно орієнтованих звертань зумовлено складною політичною ситуацією в країні під час виборів П. Порошенка, тому обрана форма є найбільш вдалою для толерантного ставлення до усіх громадян України, до яких і звертається президент.

Більшість українських президентів під час інавгураційної промови також не використовували номінації «український» та «українці», звертаючись до аудиторії узагальнено. Так, у промові Л. Кучми в 1999 році на-явні два звернення, проте обидва схожі між собою. Перше має двочленну структуру: *Шановні співвітчизники! Високоповажні зарубіжні гості!* Спочатку мовець звертається до співвітчизників – громадян України, а потім до запрошених гостей, що визначає його пріоритети вже на рівні рамкових елементів. Удруге Л. Кучми вживає таку ж структурну форму: *Дорогі співвітчизники! Шановне зібрання!*, проте змінює епітет «шановні» на «дорогі», що маніфестує менший ступінь офіціальності промови, а замість звертання до зарубіжних гостей подано узагальнену формулу, яка дає змогу охопити усіх присутніх офіційних осіб. У такий спосіб мовець розмежовує адресатів – співвітчизників, наближаючись до них, – і запрошених гостей, дистанціюючись від них. Така форма привітання є достатньо узагальненою, тому охоплює усіх можливих адресатів.

У звертанні в промові В. Януковича скопійовано двочленну структуру привітання і навіть один з його компонентів, але пріоритети обрано інші: *Шановні народні депутати! Дорогі співвітчизники!* Виголошуючи інавгураційну промову у Верховній Раді, В. Янукович насамперед звернувся до присутніх там депутатів, а лише потім до співвітчизників, що одразу визначило ступінь вагомості відповідних адресатів для мовця. Загалом апеляція до народних депутатів, присутніх під час інавгурації за чинними вимогами, на нашу думку, є зайвою, вона не додає інавгураційній промові додаткової впливовості і жодним чином не сприяє інтеграції суспільства. Навпаки, надання пріоритету народним депутатам в адресації створює ефект їхньої винятковості на противагу другорядності українського народу.

Єдиним президентом, який актуалізував національний чинник у промові, був В. Ющенко: *Дорогий мій український народ, гості, шановна українська громадо, шановний український Хрещатику і Майдане!* Він єдиний виголошував інавгураційну промову не у Верховній Раді, а на Майдані Незалежності в Києві, тому і перелік адресатів значно розширився. Загалом в одному звертанні подано п'ять адресатів, починаючи від узагальненого офіційного найменування «український народ» до конкретного звернення метонімічного характеру «Хрещатику» і «Майдане». Пріоритет надано українському народу як найважливішому адресату, після цього йде звернення до гостей, на третьому місці знову повторюється звернення за національним критерієм, а на останньому – метонімічні адресації. Вважаємо недоцільним повторення адресації «український народ» та «українська громада», оскільки немає логічним підстав для розмежування цих спільнот та узагальнених адресатів, а виокремлення їх на початку інавгураційної промови дає підстави вважати, що В. Ющенко розмежовує ці поняття. Цілком логічним є використання звертання до гостей (без жодних епітетів), але оригінальним елементом вважаємо апеляцію до присутніх на Майдані Незалежності та Хрещатику. При цьому вибір метонімічної форми звернення, на нашу думку, деперсоніфікує адресатів – людей, які зібралися під час інавгурації на Майдані Незалежності та на Хрещатику в Києві. З іншого боку, виокремлення таких адресатів актуалізує роль політичних подій 2004 року та їхніх учасників у тому, що В. Ющенко став президентом. Однак наголошення на національному критерії адресації, а також пріоритетне звернення до учасників «помаранчевих» подій, присутніх на Майдані Незалежності, певною мірою звужує коло потенційних адресатів. У такий спосіб В. Ющенко звертається переважно до тих, хто його підтримував, а не до всіх співвітчизників, тому, незважаючи на перелік кількох груп адресатів, звернення не відповідає основному принципу інтеграції народу.

За синтаксичною структурою більшість формул звертань мають двочленну будову: «ад'єктив+звертання». При цьому ад'єктивний компонент семантично обмежений – це прикметники «дорогий» і «шановний» (80%), та поодинокі випадки використання прикметників «високоповажний», «український», «народний», «зарубіжний». Частотні ад'єктиви мають етикетний характер, що визначає ритуальність звернення до адресата в інавгураційній промові. Власне звертання здебільшого є субстантивом – іменником у формі кличного відмінка (у множині збігається з формою називного відмінка), що називає сукупність людей за родинним, дружнім або територіально-державним критерієм: *співвітчизники, друзі, брати і сестри, народ, громада, зібрання*. Структурно переважає саме двочленна форма звернення, інші мають поодинокий характер. Отже, обрані форми в ініціальних рамкових компонентах текстів інавгураційних промов українських президентів мають виражений ритуальний характер.

Завершальним рамковим структурним компонентом є етикетна форма прощання, що має в інавгураційних промовах певну специфіку. Завершення промови є важливим композиційним і змістовим елементом, тому виокремлення в ньому базових змістових позицій дає уявлення про програмні цілі майбутнього президента. В усіх без винятку проаналізованих інавгураційних промовах наявне звернення до вищої божественної сили, що вказує не лише на релігійну визначеність президентів, а й їхнє бачення України як християнської держави. Так, Л. Кучма уперше використав подібну формулу: *Хай Бог додає нам сил у цій святій справі!* Ця фраза була останньою в його промові, тому потрібно наголосити на поєднанні державних і релігійних цінностей як базовій програмі новообраного голови країни. Боже благословення, без якого в християнському світі, не починається жодна добра справа, також необхідне й президента для його перших кроків на цій посаді. Проте мовець заявляє про те, що він розраховує на підтримку вищих сил не як президент, а як один з громадян України, він поєднує

себе з адресатами і закликає усіх слухачів до спільної «святої» справи, у якій допоможе Господь. Така позиція характерна для усіх без винятку президентів під час інавгурації, що вважаємо актуалізацією сакрального складника інавгурації як політичного ритуалу. В. Янукович, політичний імідж якого ґрунтувався, між іншим, на образі «православного президента» завершує свій виступ фразою: *І хай у цьому праведному устремлінні нам допоможе Господь!* Проте і тут маємо актуалізацію принципу інтеграції, оскільки мовець поєднує себе з адресатами, з народом України. Вище благословення стало невід'ємним атрибутом прикінцевої частини інавгураційної промови і в наступних виступах: у П. Порошенка апеляція до Бога нагадує елемент молитви: *Мир нам! Нехай нас благословить Господь!* Сугестивна сила молитви, описана в працях І. Ю. Черепанової [4, с. 97–105], має вплив на свідомість і підсвідомість реципієнтів і надає інавгураційній промові сакрального змісту, тому після завершення її сприймають не лише як ритуальний, а й певною мірою як священний текст. У В. Ющенка елемент сакральності поєднано у прикінцевій частині з національним символізмом, що загалом характерно для його інавгураційного виступу: *Слава вам кожному! Слава Господу Богу і слава Україні!* В одному висловленні поєднано «слава Богу» і «слава Україні», що посилює сакральний потенціал національного складника у промові В. Ющенка. При цьому підвищується семантичне навантаження гасла «Слава Україні!», яке з'явилося на початку ХХ ст. за часів УНР, але пізніше разом з другою частиною «Героям – слава!» його почали використовувати як гасло УПА. За часів незалежності України цей вислів став ототожнюватися з українським патріотизмом і націоналізмом, оскільки його вживають як привітання серед українських патріотів. Залучення гасла (першої частини) до президентської риторики фіксуємо в інавгураційній промові В. Ющенко, проте тоді воно ще не набуло масштабного поширення, як в останні роки. У виступі П. Порошенка після звернення до Господа також звучить «Слава Україні!», яким і завершується промова. Потрібно зазначити, що в інавгураційних промовах наявна лише перша частина гасла, тому його походження не пов'язано з достатньо суперечливою діяльністю УПА, а актуалізує лише патріотичні настанови новообраних президентів України.

Крім інваріантних звернень до Бога в усіх промовах та використання патріотичних гасел в останні роки, завершальна частина інавгураційної промови містить узагальнювальну частину, що концептуально виражає основну ідею промови. У Л. Кучми це формулювання власної позиції щодо віри в майбутнє країни: *Я вірю в Україну, в її яскраву зорю щасливої долі, в добробут і процвітання свого народу. І в ім'я цього буду працювати.* Президент висловлюється від власного імені, не об'єднуючи себе з народом, а виступаючи окремою мовною особистістю, яка формулює власне кредо. Саме тому в цій частині переважають займенники 1-ої особи однини, на відміну від основного тексту виступу, де політики здебільшого послуговуються «ми»-формами. Лише в промові П. Порошенка множинна форма залишається незмінною: *Ми – народ, що був одірваний від своєї великої Батьківщини Європи – повертаємося до неї. Остаточо і безповоротно.* Тут сформульовано основну ідею виступу – курс на євроінтеграцію, тому і вжито форму множини, оскільки мовець представляє спільну для нього та адресатів мету. Проте більшість президентів завершують інавгураційну промову своїм особистим зверненням до адресатів, вживаючи форми однини. Так, В. Ющенко, повторюючи звертання, вжиті на початку і впродовж виступу, використовує імператив і форми 2-ої особи однини для діалогічного звернення, однак вживання займенника «мої» створює ефект певного протиставлення, напр.: *Все що задумано, шановні мої друзі і співвітчизники, збудеться! Вірте в Україну, любіть Україну, служіть Україні!* Така політична риторика передусім характерна для передвиборчої кампанії з її імперативними гаслами-закликами, але в інавгураційній промові має невелику семантичну вагу, виконуючи частково ритуальні функції. Риторичний прийом – залучення паралельних синтаксичних конструкцій – посилює сугестивний потенціал останніх висловів, але «працює» на фатичність комунікації, мінімізуючи її інформативність. Однак фатика промови й підтверджує ритуальність інавгураційної промови. У завершальній частині виступу В. Януковича наявні форми 1-ої особи однини та займенник «наш»: *Я сподіваюся на вашу підтримку, а також на підтримку міжнародної спільноти, яка прагне бачити нашу країну сильною і стабільною.* Така рівновага вказує на те, що, з одного боку, мовець виступає від власного імені, не поєднуючи себе з адресатами (*я / ваша підтримка*), а з іншого боку, – завершує виступ з інтеграційним елементом (*наша країна*). Отже, завершальна частина інавгураційної промови передає основну ідею виступу й підпорядкована принципу інтеграції з народом, що виражається у переважному використанні граматичних форм 1-ої особи множини.

Рамкові компоненти інавгураційного виступу мають виражений ритуальний характер та виконують етикетну й сакральні функції. Насамперед вони орієнтовані на вираження семантики інтеграції президента з народом, що репрезентовано як на лексичному, так і на граматичному рівнях. *Перспективи* дослідження полягають у подальшому текстовому аналізі інавгураційної промови як ритуального жанру політичної комунікації з метою виявлення як внутрішньотекстової специфіки виступів українських президентів, так і комунікативно-прагматичних характеристик політиків як мовних особистостей.

Література:

1. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : текстуалізація реальності / Н. В. Кондратенко. – Одеса : Чорномор'я, 2007. – 156 с.
2. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність / К. С. Серажим. – К. : Київський національний університет, 2002. – 392 с.
3. Синельникова Л. Н. Политическая лингвистика: координаты междисциплинарности / Л. Н. Синельникова // Политическая лингвистика. – № 4 (30). – Екатеринбург, 2009. – С. 41–47.
4. Черепанова И. Ю. Дом колдуньи : Язык творческого Бессознательного / И. Ю. Черепанова. – М. : КСП+, 2001. – 400 с.
5. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса : [монография] / Е. И. Шейгал. – М. : Гнозис, 2004. – 326 с.